

АНОТАЦІЯ

Небитова І. А. **Педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2020.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми й запропоновано нове розв'язання наукового завдання, яке полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та експериментальній перевірці їх впливу на рівень професійного зростання майбутніх учителів початкових класів.

Актуальність дослідження зумовлена такими основними чинниками, як: нові вимоги до особистості майбутнього вчителя початкових класів та його професійної діяльності; модернізація освітньої галузі, що передбачає підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів; значущість практичної педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів, що покликана закласти фундамент для професійного зростання фахівця. Доцільність дослідження зазначеної проблеми зумовлюється також необхідністю подолання суперечностей між: посиленням вимог до якості навчання й виховання молодших школярів у контексті Концепції «Нової української школи» та недостатнім рівнем практичної підготовки вчителів початкових класів для реалізації цих вимог; можливостями педагогічної практики сприяти професійному зростанню майбутніх учителів початкових класів та недостатнім рівнем реалізації цих можливостей; необхідністю підвищення ефективності процесу професійного зростання майбутніх учителів початкових класів та недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад забезпечення цього процесу під час педагогічної практики.

Мета дослідження – перевірити вплив теоретично обґрунтованих та реалізованих педагогічних умов професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики на динаміку їх професійного зростання.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури з'ясувати суть поняття «професійне зростання майбутніх учителів початкових класів» та визначити його складові.

2. Розкрити види педагогічних практик та їхні можливості сприяти професійному зростанню майбутніх учителів початкових класів.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів.

4. Уточнити критерії та показники професійного зростання майбутніх учителів початкових класів.

Об'єкт дослідження – процес професійного зростання майбутніх учителів початкових класів під час педагогічної практики.

Предмет дослідження – педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що процес професійного зростання майбутніх учителів початкових класів можна забезпечити за таких педагогічних умов:

– стимулювання позитивної мотивації студентів до професійного зростання у процесі педагогічної практики;

– науково-педагогічний супровід професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики для розкриття їхнього професійного потенціалу;

– актуалізація ціннісно-сміслових аспектів самоосвіти, конструювання майбутніми вчителями початкових класів індивідуальної самоосвітньої програми на рефлексійній основі шляхом оптимізації їхньої практичної підготовки.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки сформульованої гіпотези використані такі методи:

– *теоретичні:* аналіз, узагальнення й систематизація наукової літератури для порівняння, зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, визначення поняттєво-категоріального апарату, обґрунтування педагогічних умов професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічних практик;

– *емпіричні:* анкетування, опитування, бесіди, тестування, методи експертних оцінок, ранжування, самооцінки, аналіз продуктів діяльності студентів, спостереження для визначення рівнів їх професійного зростання; педагогічний експеримент для перевірки впливу теоретично обґрунтованих педагогічних умов на процес професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики;

– *методи математичної статистики:* кількісний і якісний аналіз емпіричних даних.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики (стимулювання позитивної мотивації студентів до професійного зростання у процесі педагогічної практики; науково-педагогічний супровід професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики для розкриття їхнього професійного потенціалу; актуалізація ціннісно-сміслових аспектів самоосвіти, конструювання майбутніми вчителями початкових класів індивідуальної самоосвітньої програми на рефлексійній основі шляхом оптимізації їхньої практичної підготовки);

- *уточнено* суть професійного зростання майбутніх учителів початкових класів (цілеспрямований процес вдосконалення майбутнім педагогом своїх здібностей, професійно значущих якостей і професійної

компетентності, що передбачає поглиблення та розширення професійних знань, умінь та навичок, посилення мотивації особистісного розвитку та формування професійно важливих особистісних цінностей, творчості та здатності до самоосвітньої діяльності) та його складові; суть педагогічної практики (форма підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності, що спрямована на успішне оволодіння ним знаннями, практичними вміннями і навичками організації освітнього процесу, розвиток творчості, формування цінностей і якостей, важливих для здійснення педагогічної діяльності, освоєння ролі вчителя в умовах, наближених до реальних), її види (навчальна практика, навчальна-польова практика, безперервна пропедевтична педагогічна практика в закладах загальної середньої освіти, організаційно-виховна педагогічна практика в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, педагогічна практика у закладах загальної середньої та спеціалізованої освіти, науково-педагогічна практика закладах вищої освіти, науково-дослідна практика) та їхні можливості сприяти професійному зростанню майбутніх учителів початкових класів; критерії та показники професійного зростання майбутніх учителів початкових класів (мотиваційно-ціннісний, змістовно-діяльнісний, креативний і особистісно-рефлексивний);

- *подальшого розвитку* набули форми та методи вдосконалення професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів (практика «День у школі», тренінги, практикуми, методи: дискусійний, діалогізації, розв'язання педагогічних ситуацій, пошуковий, ігри: сюжетно-рольові, імітаційні, інтерактивні, ділові, комунікативні, позиційні).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретично обґрунтовані педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики пройшли успішну експериментальну перевірку, що дозволяє реалізувати їх в освітньому процесі сучасних закладів вищої освіти педагогічного профілю. Розроблено та впроваджено у практику закладів вищої освіти «Методичні рекомендації до проведення експерименту «Школа професійного зростання»

(День у школі) для здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів зі спеціальності 013 – Початкова освіта».

Матеріали дослідження *впроваджено* в освітній процес Харківської гімназії № 169 (довідка № 01-30/110 від 19.06.2020 р.), Харківської гімназії № 116 (довідка № 01-49/235-20 від 22.06.2020 р.), Комунального закладу «Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 158» (довідка № 844 від 17.06.2020 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-397 від 17.06.2020 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 407-33/03 від 27.03.2019 р.).

Теоретичними положеннями та практичними напрацюваннями *можуть послуговуватися* викладачі під час проведення аудиторних і позааудиторних занять зі студентами – майбутніми вчителями, розробці навчальних програм, створенні навчальних посібників; студенти під час педагогічної практики. Матеріали дослідження доцільно використовувати у процесі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, полягає у визначенні та описі педагогічних умов професійного зростання майбутніх учителів початкових класів [4], розкритті ролі компетентнісного підходу у процесі професійного зростання майбутніх учителів початкової ланки освіти [6], обґрунтуванні доцільності запровадження експериментального виду педагогічної практики «День у школі» на факультеті початкового навчання [7], аналізі особливостей реалізації експерименту «Школа професійного зростання» (День у школі) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти I року навчання в межах дисципліни «Вступ до спеціальності» [8], висвітленні особливостей підготовки вчителів початкових класів за В. Сухомлинським [15], розкритті привабливості професії вчителя початкових класів для студентів факультету початкового навчання [16].

Апробація результатів дослідження здійснювалася на наукових конференціях: *міжнародних*: «Психолого-педагогічні проблеми вищої і

середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2017, 2018, 2019), «Освіта і доля нації. Сучасна школа: тенденції розвитку і рефлексія досвіду» (Харків, 2017), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки» (Київ, 2017), «Освіта у констеляціях постсучасності» (Харків, 2017); *всеукраїнських*: «Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді» (Мелітополь, 2017); *регіональних*: «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського» (Харків, 2018).

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність порушеної проблеми, її зв'язок із діючими освітніми нормативно-правовими документами; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, гіпотезу, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їх апробацію й упровадження.

У першому розділі – *«Професійне зростання майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема»* – на основі аналізу широкого спектру наукових джерел висвітлено суть поняття професійного зростання майбутніх учителів початкових класів, розкрито суть, види педагогічних практик та їхні можливості сприяти професійному зростанню майбутніх учителів початкових класів, науково обґрунтовано педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів.

У дисертації під професійним зростанням майбутніх учителів початкових класів розуміємо цілеспрямований процес вдосконалення майбутнім педагогом своїх здібностей, професійно значущих якостей і професійної компетентності, що передбачає поглиблення та розширення професійних знань, умінь та навичок, посилення мотивації особистісного розвитку та формування професійно важливих особистісних цінностей, творчості та здатності до самоосвітньої діяльності.

Висвітлено суть педагогічної практики як форми підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності, що спрямована на успішне оволодіння ним знаннями, практичними вміннями і навичками організації освітнього процесу, розвиток творчості, формування цінностей і якостей, важливих для здійснення педагогічної діяльності, освоєння ролі вчителя в умовах, наближених до

реальних, а також види педагогічної практики та їхні можливості сприяти професійному зростанню майбутніх учителів початкових класів.

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики, які передбачають: 1) стимулювання позитивної мотивації студентів до професійного зростання у процесі педагогічної практики; 2) науково-педагогічний супровід професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики для розкриття їхнього професійного потенціалу; 3) актуалізацію ціннісно-сміслових аспектів самоосвіти, конструювання майбутніми вчителями початкових класів індивідуальної самоосвітньої програми на рефлексійній основі шляхом оптимізації їхньої практичної підготовки.

У другому розділі – *«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики»* – розкрито загальні питання підготовки та проведення педагогічного експерименту, уточнено критерії та показники професійного зростання майбутніх учителів початкових класів, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Стимулювання позитивної мотивації студентів до професійного зростання у процесі педагогічної практики передбачало проведення широкої інформаційно-роз'яснювальної роботи, спрямованої на роз'яснення важливості професійного зростання, формування професійних знань, умінь і навичок, цінностей та особистісних якостей. З цією метою проводилися бесіди, диспути, проблемні лекції і семінари, індивідуальні консультації тощо.

Науково-педагогічний супровід професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики вимагав проведення спеціальної роботи, спрямованої на організацію навчання й підтримки студентів у закладах вищої освіти та загальної середньої освіти, а саме: виділення одного дня на тиждень для відвідування студентами закладів загальної середньої освіти і виконання завдань; вивчення навчальних дисциплін, які доповнювалися системною практичною діяльністю на базі

закладів загальної середньої освіти; щотижневе проведення нарад і консультацій студентів із практикуючими вчителями тощо.

Актуалізація ціннісно-сміслових аспектів самоосвіти, конструювання майбутніми вчителями початкових класів індивідуальної самоосвітньої програми на рефлексійній основі шляхом оптимізації їхньої практичної підготовки передбачала роз'яснення ролі та значення самоосвітньої роботи, проведення лекцій, семінарів, виступів досвідчених педагогів із питань самоосвіти, систематичне підбиття підсумків самоосвітньої роботи студентів, складання програм самоосвіти, обмін досвідом щодо здійснення самоосвіти тощо.

Уточнено критерії та показники професійного зростання майбутніх учителів початкових класів (мотиваційно-ціннісний, змістовно-діяльнісний, креативний і особистісно-рефлексивний).

У дослідженні експериментально доведена ефективність виокремлених педагогічних умов. Проведений кількісний, якісний і статистичний аналіз отриманих даних засвідчив позитивну динаміку в рівнях професійного зростання майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, професійне зростання, педагогічні умови, педагогічна практика.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Небитова І. А. Проблема професійного зростання майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. Харків : Видавець Рожко С. Г., 2016. Вип. 56. С. 266 – 273.

2. Небитова І. А. Ключові компетентності майбутнього вчителя початкових класів як запорука його професійного зростання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. 53 (106). С. 413 – 420.

3. Небитова І. А. Психологічні засади професійного зростання майбутніх учителів початкових класів. *East European Scientific Journal*. Warsaw, 2017. № 12 (28), Part 4. P. 15 – 19.

4. Dovzhenko T., Nebytova I. Theoretical Justification of Pedagogical Conditions of Professional Advancement of Future Elementary School Teachers. *Educational Studios: Theory and Practice*: monograph / edit. I. M. Trubavina, S. T. Zolotukhina. Prague-Vienna: Premier Publishing, 2018. P. 201 – 207.

5. Небитова І. А. Вплив освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. Вип. 60. С. 131 – 137.

6. Dovzhenko T., Nebytova I. Role of the Competency-Based Approach in the Process of Future Elementary School Teachers' Professional Growth. *Theory and Practice of Introduction of Competence Approach to Higher Education in Ukraine*: monograph / edit. I. M. Trubavina, S. T. Zolotukhina. Vienna: Premier Publishing, 2019. P. 37 – 43.

7. Dovzhenko T., Nebytova I. Experimental Teaching Practice “Day at School” as an Element of Dual Education. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School*: monograph / edit. I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague, OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 426 – 435.

8. Методичні рекомендації до проведення експерименту «Школа професійного зростання» (День у школі) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 013 – Початкова освіта / авт. кол.: Гавриш І. В., Довженко Т. О., Небитова І. А., Партола В. В., Старікова Л. П., Ушмарова В. В., Філатова Л. С., Шищенко В. О.; за ред. Т. О. Довженко. Харків : ПП «Стиль-Издат», 2020. 70 с.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

9. Небитова І. А. Особливості педагогічної практики студентів факультету початкового навчання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітня 2017 р.). Харків : «Стиль-Издат», 2017. С. 161 – 164.

10. Небитова І. А. Система практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах ВНЗ. *Освіта і доля нації. Сучасна школа: тенденції*

розвитку і рефлексія досвіду: матер. XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19-20 травня 2017 р.). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. С. 123 – 124.

11. Небитова І. А. Ціннісні орієнтації майбутніх учителів початкових класів як запорука їх професійного зростання. *Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених до 95-річчя Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Мелітополь, 8 грудня 2017 р.). Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2017. С. 236 – 238.

12. Небитова І. А. Педагогічні умови професійного зростання майбутніх учителів початкових класів. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки*: матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 1-2 грудня 2017 р.). Київ : ТНУ В.І. Вернадського, 2017. С. 104 – 107.

13. Небитова І. А. Фахова підготовка майбутніх учителів початкових класів в умовах нової освітньої реформи. *Освіта у констеляціях постсучасності*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5-6 грудня 2017 р.). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. С. 99 – 101.

14. Небитова І. А. Стимулювання мотивації професійного зростання майбутніх учителів початкових класів. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 квітня 2018 р.). Харків: «Стиль-Издат», 2018. С. 285 – 288.

15. Довженко Т.О., Небитова І.А. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів за В. Сухомлинським. *Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 27 вересня 2019 р.). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019. С. 126 – 130.

16. Довженко Т. О., Небитова І. А. Мотивація професійного вибору майбутньої професії студентів факультету початкового навчання як головний компонент їхнього професійного зростання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12 грудня 2019 р.). Харків : Мітра, 2020. С. 16 – 20.